

Research Paper

Examining Dimensions and Components of the National Identity Index in the Evolutionary Documents of Education in Iran

*Javad Aghamohammadi¹, Soodabeh Asadi²

1. PhD. in Educational Management, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
2. MA in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kurdistan University, Kurdistan, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation: Aghamohammadi J, Asadi S. (2019). [Examining Dimensions and Components of the National Identity Index in the Evolutionary Documents of Education in Iran (Persian)]. *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 7(3), 454-471. <https://doi.org/10.32598/JMSP.7.3.7>

<https://doi.org/10.32598/JMSP.7.3.7>

Received: 30 May 2018

Accepted: 03 Oct 2018

Available Online: 01 Oct 2019

Key words:

Identity, National Identity, Evolutionary Education Documents, Content Analysis.

ABSTRACT

The purpose of this study was to analyze the National Identity Index, its dimensions and its components in Iranian educational development documents. The research method was a descriptive content analysis. The statistical population included the evolutionary documents (theoretical fundamentals of fundamental change, national curriculum, and fundamental reform document of the Islamic Republic of Iran), with a total of 507 pages without introduction, minutes of meetings, and resources, all of which were statistically sampled by census method (a complete set) were selected and reviewed. Descriptive statistics and Shannon entropy three-step formula were used to measure the payment and analyze the questions. To extract the dimensions and components of the national identity, we referred to the Secretariat of the Supreme Council of Cultural Revolution (Working Group on the Development of Cultural Indicators) approved in 2011. A team of experts obtained the validity of the checklist and its reliability was determined by the Scott method (93/5), which is known as the consensus method and agreement of the experts. The findings of the study showed that in the educational development documents, 361 cases referred to the six dimensions of the national identity index among which the most attention was paid to culture and cultural heritage with 112 and the least to territorial dimension with 11. The most important result of this study was that the developmental documents of education did not pay attention to the dimensions of the national identity index in a balanced way.

* Corresponding Author:

Javad Aghamohammadi, PhD.

Address: Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Tel: +98 (918) 8778156

E-mail: Javadam59@gmail.com

واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران

* جواد آقامحمدی^۱، سودابه اسدی^۲

۱. دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
۲. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه کردستان، کردستان، ایران.

چکیده

هدف پژوهش حاضر واکاوی شاخصه هویت ملی، ابعاد و مؤلفه‌های آن در اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران بوده است. روش تحقیق در محدوده روش‌های توصیفی از نوع تحلیل محتوا بود. جامعه آماری شامل اسناد تحولی (مبانی نظری تحول بنیادین، برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، "جمعا ۵۰۷ صفحه بدون مقدمه")، صورت‌جلسات و منابع بودند که تمامی آن‌ها به عنوان نمونه آماری به روش سرشماری (کامل شماری) انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند. جهت سنجش میزان پرداخت و تحلیل سؤالات، از آمار توصیفی و فرمول سهم‌حله‌ای آنتروپی شانون استفاده شد. جهت استخراج ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی، به دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (کارگروه تدوین شاخص‌های فرهنگی مصوب ۱۳۸۹) مراجعه شد. روایی سیاهه و آرسنی یا همان چک‌لیست توسط جمعی از خبرگان و پایایی آن با استفاده از روش اسکات (۹۳/۵) که به روش توافق بین صاحب‌نظران مشهور است به دست آمد. یافته‌های پژوهش نشان داد که در اسناد تحولی آموزش و پرورش جمعا ۳۶۱ مورد به ابعاد شش‌گانه شاخصه هویت ملی اشاره شده بود که در این بین به بُعد فرهنگ و میراث فرهنگی با ۱۱۲ مورد بیشترین توجه و به بُعد سرزمینی با ۱۱ مورد کمترین توجه شده بود. مهم‌ترین نتیجه پژوهش حاضر این بود که در اسناد تحولی آموزش و پرورش به صورت متوازن به ابعاد شاخصه هویت ملی توجه نشده است.

تاریخ دریافت: ۰۹ خرداد ۱۳۹۷

تاریخ پذیرش: ۱۱ مهر ۱۳۹۷

تاریخ انتشار: ۰۹ مهر ۱۳۹۸

کلیدواژه‌ها:

هویت، هویت ملی، اسناد تحولی آموزش و پرورش، تحلیل محتوا

* نویسنده مسئول:

دکتر جواد آقامحمدی

نشانی: تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.

تلفن: ۸۷۷۸۱۵۶ (۹۱۸) ۰۹۸+

پست الکترونیکی: Javadam59@gmail.com

www.SID.ir

مقدمه

هویت^۱ از آغاز تمدن بشری ذهن انسان را به خود مشغول کرده و اکنون نیز یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسان معاصر است. به طوری که در حال حاضر محور اصلی بسیاری از نظریه‌ها و پژوهش‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است. اندیشمندان اجتماعی هویت را به ابعاد متفاوت (فردی، جمعی، فرهنگی، دینی، ملی، قومی و غیره) تقسیم‌بندی کرده‌اند. دیدگاه‌هایی چون تعامل‌گرایان نمادین و جامعه‌شناسانی چون گیدنز^۲ و چنکینز^۳ در این مقوله جای می‌گیرند (قنبری، قدیمی و رمضانی، ۲۰۱۸: ۵۲). در این میان هویت جمعی که شکل ساختاری فرهنگ عمومی را به نمایش می‌گذارد، اهمیت ویژه‌ای دارد (براتعلی‌پور، ۲۰۱۴: ۱۴۲). در پژوهش حاضر یکی از ابعاد مهم هویت، یعنی هویت ملی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

اهمیت هویت ملی^۴ بدان جهت است که از سویی اساسی‌ترین شرط دستیابی به وحدت و همبستگی ملی است و از سوی دیگر، فرایند پاسخگویی آگاهانه یک ملت به پرسش‌هایی درباره گذشته، حال و آینده و خاستگاه اصلی خود است (هاشمی و قربانعلی‌زاده، ۲۰۱۵: ۵۰). در اهمیت و ضرورت مسئله هویت ملی همین بس که اگر آگاهی از هویت ملی در جامعه‌ای وجود نداشته باشد و یا به شکل ناقص و سطحی باشد، افراد آن جامعه از نقش خود در تداوم و حفظ کشور باز خواهند ماند و تعهدی نیز به آن نخواهند داشت (جعفرزاده‌پور، ۲۰۱۰: ۳۲). اهمیت فهم هویت ملی برای کشوری نظیر ایران، با داشتن قومیت‌های متفاوت، جهت یکپارچگی و انسجام بسیار مهم است؛ زیرا هویت ملی مفهومی است با رویکرد کاهش تعارض‌های موجود در هویت‌های گروهی و همگرایی آن‌ها ذیل یک هویت بالاتر، یعنی هویت ملی (پول، ۵؛ نوشادی، شمشیری و احمدی، ۲۰۱۱: ۱۴۲). با این توصیف به نظر می‌رسد نقش نظام آموزش و پرورش در همگرایی و کاهش تعارض‌های احتمالی بسیار برجسته است. آموزش و پرورش رسمی، وسیله مهم تبدیل یک جامعه نامتجانس به جامعه‌ای یگانه و یکپارچه، از طریق توسعه و تقویت فرهنگ و هویت مشترک است. در این میان اسناد تحولی موجود در آموزش و پرورش که از آن به عنوان قانون اساسی و قلب تپنده نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی یاد می‌کنند، در انتقال ارزش‌ها و شکل‌دهی هویتی بسی تأثیرگذار است و نقشی انکارناپذیر دارند. به همین دلیل این اسناد به عنوان نمونه آماري در این پژوهش انتخاب و مورد واکاوی و کنکاش قرار گرفته‌اند.

در پژوهش حاضر شش بُعد شاخص هویت ملی که در اکثر کتب و مقالات و همچنین در دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (جهانگیری، ۲۰۱۹) در جلسات متعدد مصوب شده است، به عنوان ابعاد اصلی و پایه شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش مورد کنکاش قرار خواهند گرفت. این شش بُعد عبارت‌اند از: بُعد زبان و ادبیات فارسی؛ زبان فارسی از خانواده زبان‌های هندواروپایی است که از حدود هزاره اول پیش از میلاد مسیح در بخش بزرگی از اروپا و جنوب و جنوب غربی آسیا رایج بوده و از نیمه دوم سده پانزدهم میلادی

1. Identity
2. Giddens
3. Jenkins
4. National identity
5. Pool

در آمریکا و آفریقا و اقیانوسیه هم رایج شده است (قدیانی، ۲۰۱۲: ۱۱۴). بُعد تاریخی؛ مجموعه برنامه‌هایی است که به صورت مختلف به سیر تحولات تاریخی می‌پردازد (پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۲۰۰۳: ۳). بُعد سرزمین مشترک؛ هر ملتی معمولاً در قالب یک ظرف جغرافیایی شکل می‌گیرد و حد و حدود این ظرف جغرافیایی برای یک کشور فوق‌العاده مهم است و این درحقیقت حفظ چارچوب جغرافیایی یک ملت است (حضرتی صومعه، ۲۰۱۰: ۵۶). بُعد فرهنگ و میراث فرهنگی؛ به آثار مادی و معنوی به‌جامانده از گذشته گفته می‌شود که بر هویت فرهنگی یک جامعه انسانی دلالت دارد و برای مطالعه جوامع، اقوام، ملل و نیز بازشناسی آثار مادی تمدن‌ها و سیر تشکیل و تکامل آن‌ها سندی بارز به شمار می‌آید (هاشمی و قربانعلی‌زاده، ۲۰۱۵: ۵۲). بُعد اجتماعی؛ این بُعد درباره کیفیت روابط اجتماعی فرد با نظام کلان اجتماعی است که در صورت تقویت مناسبات و روابط فرد با جامعه، هویت جمعی فرد در سطح ملی شکل می‌گیرد و اصطلاحاً «مای» ملی تحقق می‌یابد (چلبی، تاجیک، احمدی، مقصودی و قیصری، ۲۰۰۰: ۱۱). بُعد سیاسی؛ این بُعد به معنای تعلق به یک واحد سیاسی به عنوان یک عنصر ملی، مستلزم تعلق به دولت، نظام سیاسی و ارزش‌های مشروعیت‌بخش حکومت در هویت ملی است. امروزه دولت ملی بزرگ‌ترین و رایج‌ترین نوع شکل‌بندی جامعه بشری محسوب می‌شود (رضوی دینانی، شریفی و علی‌بخشی، ۲۰۱۰: ۳۳).

مهم‌ترین دغدغه که نگارندگان مطلب حاضر را به این سمت‌وسو سوق داد که این مسئله مهم را بررسی کنند، این بود که با نگاهی به نتایج پژوهش‌های متعدد دریافتیم که در کتب درسی از دوره ابتدایی گرفته تا دوره متوسطه اول و نهایتاً متوسطه دوم به شاخص هویت ملی که نقش یکپارچه‌سازی، انسجام‌بخشی و همگرایی را برعهده دارد، کمتر پرداخته شده است و این مسئله موجب شد که اسناد تحولی موجود در آموزش و پرورش که قرار است نقش محوری و هدایتگر برنامه‌ها و فعالیت‌های مدارس را تعیین کنند و برعهده بگیرند، مورد کنکاش قرار گیرند. از این رو، سؤال کلیدی و اصلی پژوهش آن است که در اسناد تحولی آموزش و پرورش (مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۰۱۱)، برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت آموزش و پرورش و شورای عالی آموزش و پرورش، ۲۰۱۱)) به چه میزان به جایگاه خطیر شاخص هویت ملی و ابعاد شش‌گانه آن (زبان و ادب فارسی، تاریخی، سرزمینی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی) توجه شده است؟

۱. ادبیات موضوع

مطالعاتی برای شناخت مقوله هویت و هویت جمعی، ملی یا قومی به عنوان یک مسئله اجتماعی و فرهنگی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی توسط بسیاری از محققان و نویسندگان انجام گرفته است (مهری، ۲۰۱۷: ۱۵۵). هویت اصطلاحاً مجموعه‌ای از علائم، آثار مادی، زیستی، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه یا اهلیتی از اهلیت دیگر و فرهنگی از فرهنگ دیگر می‌شود. هویت مجموعه خصایص فردی و خصوصیات رفتاری است که از آن طریق، فرد برای خود و دیگران قابل تعریف و شناسایی می‌شود (صالحی عمران و شکیباییان، ۲۰۰۷: ۶۵). هویت از نظر گیدنز عبارت است از: خود شخص آن‌گونه که

شخص خودش را تعریف می‌کند. به نظر او هویت انسان در کنش با دیگران ایجاد می‌شود و در جریان زندگی پیوسته تغییر می‌کند (گیدنز، ۲۰۱۷: ۱۱۳). از نظر اریکسون، هویت یک مفهوم سازمان‌یافته از خود است که از ارزش‌ها، باورها، و اهدافی تشکیل شده است که فرد بدان پایبند است، و برزنوسکی^۶ آن را یک ساختار مفهومی می‌داند که متشکل از شرایط، لوازم و مفروضات مربوط به خود است. کولی معتقد است که رفتار و هویت افراد، تحت تأثیر چگونگی تصور فرد از خود، چگونگی تصور او از دیگران و سرانجام تصور دیگران از او شکل می‌گیرد. بعدها، بلومر^۷، این ایده را مطرح ساخت که من اجتماعی، تحت تأثیر هنجارهای فرهنگی، موقعیت‌ها و توقعات اجتماعی به وجود می‌آید (بلومر، به نقل از: معروفی و پناهی توانا، ۲۰۱۳: ۱۱۰).

دیدگاه‌های نظری در مورد هویت را می‌توان در سه گروه تقسیم‌بندی کرد: گروه اول، یک نگرش فرهنگی و جمعی از هویت دارند که ایده‌ها، باورها و اعمال یک گروه یا جمع را نمایش می‌دهند. دیدگاه دوم در مورد هویت، ذیل سنت کنش متقابل گرابی و مخصوصاً نگاه ساختاری آن رشد می‌کند. این دیدگاه بیشتر به بررسی ارتباطات نقش افراد و تغییرپذیری، انگیزش و تفاوت‌ها با هویت می‌پردازد. این دیدگاه به نظریه هویت معروف بوده و دانشمندانی چون بورک^۸، استریکر^۹، مک کال^{۱۰} و سیمونز^{۱۱} روی آن کار کرده‌اند. سومین دیدگاه در مورد هویت، در آثار تاجفل^{۱۲} و افرادی چون ترنر^{۱۳}، هوگ^{۱۴}، و ریچر^{۱۵} تحت عنوان نظریه هویت اجتماعی مشاهده می‌شود. در این دیدگاه رفتار درون گروهی مانند ارتباط بین اعضای گروه به فراموشی سپرده می‌شود (کلانتری، عزیزی و زاهدزاهدانی، ۲۰۰۹: ۱۲۹).

هویت ملی به مثابه پدیده‌ای سیاسی - اجتماعی زاینده عصر جدید است، که در اروپا و آن‌گاه از اواخر قرن نوزدهم به مشرق‌زمین و سرزمین‌های دیگر راه یافت. اما هویت ملی به منزله مفهومی علمی از ساخته‌های تازه علوم اجتماعی است که از نیمه دوم قرن بیستم به جای مفهوم منش ملی که از مفاهیم عصر تفکر رمانتیک بوده، در حال رواج یافتن است. نظر غالب آن است که عوامل اصلی ملیت، دین، زبان، و سرزمین مشترک است. از نظر روان‌شناسان اجتماعی، احساسات مشترک و آگاهی جمعی، شالوده هویت ملی و قومی است. از هویت ملی که از جمله هویت جمعی بوده، تعاریف مختلفی ذکر شده است. در برخی از تعاریف به جنبه شناختی و در بعضی دیگر، به جنبه عاطفی توجه شده است (نوشادی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۳). اسمیت^{۱۶} معتقد است هویت ملی باز تولید و باز تفسیر دائمی ارزش‌ها، نهادها، خاطر‌ها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی است که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهد و تشخیص هویت افراد با آن الگو، میراث و یا عناصر فرهنگی امکان‌پذیر است (علیزاده اقدم، کوهی، عباس‌زاده و مبارک بخشایش، ۲۰۱۲: ۶۰).

6. Berzonsky
7. Blomer
8. Burke
9. Striker
10. M. Call
11. Simons
12. Tajfel
13. Turner
14. Hogg
15. Richer
16. Smith

مجموعه‌ای از ویژگی‌ها را که انتظار می‌رود شهروندان آن را داشته باشند و عمدتاً با هویت جمعی یک جامعه ارتباط دارند، هویت ملی گویند (غفاری‌نسب، قاسمی‌نژاد و مساوات، ۲۰۱۶: ۱۳۱). هویت ملی به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی است. این عناصر و نمادها که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند عبارت‌اند از: بُعد تاریخی، اجتماعی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی (علیزاده‌ا قدم، شیرینی و اجاقلو، ۲۰۱۰: ۱۸۸). هویت ملی، عالی‌ترین سطح هویتی و تقریباً آخرین هویت اکتسابی است که توسط فرد طی فرایند جامعه‌پذیری از طریق خانواده، مدرسه و رسانه کسب می‌شود (مرادی، ۲۰۱۵: ۱۳۷). هویت ملی که از جامع‌ترین نوع هویت جمعی است، بیانگر احساس تعلق به یک ملت در چارچوب یک سرزمین معین، فرهنگ، تاریخ، سیاست، مذهب، ادبیات و زبان مشترک، اسطوره‌ها و نمادها که در قالب دولت - ملت موضوعیت یافته است. هویت ملی واقعیتی مصنوعی و خلق‌الساعه نیست، بلکه حاصل یک سلسله فعل و انفعالات و کشاکش تاریخی چندین هزارساله است که با گذر از مراحل مختلف به وحدت و همبستگی نهایی رسیده است (مرتضایی فریزهندی و ادیسی، ۲۰۱۴: ۷۶).

هویت دارای ابعاد مختلفی است. برخی برای هویت دو بُعد فردی و اجتماعی قائل هستند. هویت فردی شامل آن جنبه‌های تعریف از خود است که ما را از دیگران متمایز می‌کند و از تجربیات منحصر به فرد، احساسات، گرایش‌ها و ارزش‌های ما نشئت می‌گیرد. در مقابل، هویت اجتماعی به همسانی و شباهت بین افراد اشاره دارد و خارج از دنیای اجتماعی معنا ندارد (بلومر، به نقل از: معروفی و پناهی توانا، ۲۰۱۳: ۱۱۲). هویت جمعی، خود دارای ابعادی است که هویت ملی بالاترین سطح هویت آن است. شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی (۲۰۱۱) ابعاد هویت ملی را این‌گونه معرفی می‌کنند: زبان و ادبیات فارسی، تاریخی، سرزمینی، فرهنگ و میراث فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی (۲۰۱۱). از دیدگاه استاد مطهری مؤلفه‌های هویت ملی دارای درد مشترک و ملیت، زبان، نژاد، سنن، اقلیم، جغرافیا و مهم‌تر از همه دین است (قربانی، ۲۰۰۴: ۱۶). ابعاد هویت ملی از نظر مرتضایی فریزهندی و ادیسی (۲۰۱۴)، عبارت است از: بُعد تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، قومی، مذهبی، زبانی، اسطوره‌ای، اقتصادی، اقتدار و مشروعیت. چلبی و همکاران (۲۰۰۰)، قنبری و همکاران (۲۰۱۸)، مهم‌ترین عناصر و نمادهای هویت ملی که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند عبارت‌اند از: سرزمین، دین، آیین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان و ادبیات، مردم و دولت (چلبی و همکاران، ۲۰۰۰؛ قنبری و همکاران، ۲۰۱۸: ۵۴). در پژوهش‌های محققان ابعاد و مؤلفه‌های دیگری از جمله دین و قومیت (آشنا و روحانی، ۲۰۱۰؛ احمدی، ۲۰۰۹)، ارزش‌ها و نمادها (گیدنز، ۲۰۰۸)، مشاهیر و شخصیت‌ها و وقایع و رخدادها (هاشمی و قربانعلی‌زاده، ۲۰۱۵) نیز دیده می‌شود.

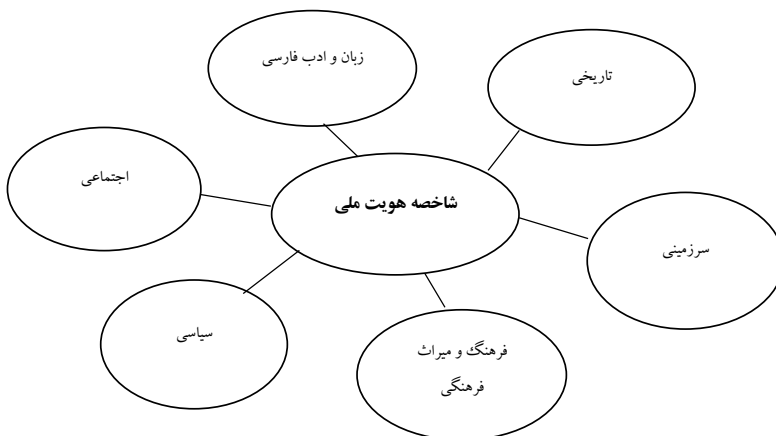
به طور کلی و در یک جمع‌بندی کلی از دیدگاه‌های نظری موجود، می‌توان گفت که هویت ملی مفهومی ترکیبی دارد و هرکدام از صاحب‌نظران و محققان آن را از زوایای خاصی نگریسته‌اند که بخش قابل توجه ابعاد هویت ملی نزد آنان مشترک است. الگوی مفهومی پژوهش حاضر مبتنی بر شاخص هویت ملی و ابعاد و مؤلفه‌هایی است که در دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (جهانگیری، ۲۰۱۹) در جلسات متعدد به تصویب اعضای آن شورا رسیده و برای اجرایی شدن ابلاغ شده است. ضمناً در اکثر پژوهش‌ها از سوی محققان این ابعاد، به عنوان ابعاد هویت ملی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در رابطه با هویت و هویت ملی تحقیقات بسیار خوبی انجام گرفته است، اما در رابطه با پژوهش حاضر که به بررسی میزان انعکاس شاخص هویت ملی، ابعاد و مؤلفه‌های آن در اسناد تحولی آموزش و پرورش می‌پردازد، پژوهش‌ها بسیار اندک است و گاه در یکی دو پژوهش صورت گرفته، تنها یکی از اسناد تحولی، آن هم سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مورد کنکاش قرار گرفته است. در این مجال به تعدادی از نتایج پژوهش‌ها که تقریباً با پژوهش حاضر هم‌پوشانی دارند، اشاره شده است.

در یک جمع‌بندی کلی از محتوای مطالعات صورت‌گرفته می‌توان نتیجه گرفت که در اکثر مطالعات صورت‌گرفته در محتوای کتب درسی، به ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی کمتر پرداخته شده است و این در حالی است که هویت ملی نقش انسجام‌بخشی را در جامعه بر عهده دارد. در اکثر مطالعات صورت‌گرفته، روش تحقیق غالب، روش تحلیل محتوا بوده است. فصل‌نامه مطالعات ملی بیشترین پژوهش را انجام داده است.

۲. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش در این مطالعه برای واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های کلیدی هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش، تحلیل محتوای مضمونی و برای میزان انعکاس ابعاد شش‌گانه هویت ملی از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. تحلیل محتوای مضمونی، یکی از بنیادی‌ترین روش‌های تحلیل محتوای کیفی است. تحلیل محتوا در معنای کلی، گردآوری و تحلیل محتوای متنی است و به پژوهشگر امکان آشکارسازی محتوای موجود در یک متن را می‌دهد. مضمون یا تم، مبین اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و سؤالات تحقیق است و تا حدی، معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد. مضمون، ویژگی تکراری و متمایزی در متن است که به نظر می‌رسد پژوهشگر، نشان‌دهنده درک و تجربه خاصی در رابطه با سؤالات تحقیق است (عابدی جعفری، تسلیمی، فقیهی و شیخ‌زاده، ۲۰۱۱).

تصویر ۱. مدل مفهومی پژوهش

جدول ۱. مروری بر مطالعات تجربی صورت گرفته

پژوهشگر	منبع	عنوان	روش	یافته / یافته‌ها
قنبری و همکاران، (۲۰۱۸)	آموزش علوم اجتماعی	تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره متوسطه دوم از حیث کاربرد مفهوم هویت	تحلیل محتوا	یافته‌ها نشان داد که در کتب مطالعات اجتماعی دوره دوم متوسطه کمتر به مفهوم هویت پرداخته شده است.
ایشانی و حاجی‌حسین (۲۰۱۷)	مطالعات ملی	نقش کتاب فارسی بخوانیم دوره ابتدایی در هویت ملی (با تأکید بر فرهنگ و میراث فرهنگی)	تحلیل محتوا	نتایج پژوهش نشان داد که در بین شاخص‌های فرهنگ و میراث فرهنگی، مؤلفه آشنایی با فرهنگ و روش زندگی اسلامی بیش از سایر مؤلفه‌ها توجه شده است.
اسدالهی، قاسمی‌زاد و دهقانی (۲۰۱۶)	پژوهش در برنامه‌ریزی درسی	تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی ششم بر اساس مؤلفه‌های سند تحول بنیادین	توصیفی از نوع پیمایشی	نتایج نشان داد که به مؤلفه هویت ملی در کتاب تعلیمات اجتماعی در سطح پایین‌تر از متوسط پرداخته شده است. از دیگر نتایج پژوهش این است که به ویژگی‌های جغرافیایی بیشتری توجه و به نمادها و اسطوره‌های ملی کمترین توجه شده است.
ازغندی و محمدی مهر (۲۰۱۶)	مطالعات ملی	بازنمایی هویت ملی در کتاب‌های فارسی مقطع دبستان	تحلیل محتوا	نتایج نشان داده است که در کتب فارسی دوره ابتدایی به مؤلفه هویت دینی بیشتر از سایر مؤلفه‌های هویت ملی توجه شده است.
آقامحمدی (۲۰۱۶)	مطالعات ملی	بررسی میزان انعکاس شاخصه هویت و مؤلفه‌های آن در متون درسی مدارس ابتدایی	توصیفی از نوع پیمایشی	یافته‌های تحقیق نشان داد که میزان توجه به شاخصه تاریخی، سیاسی و فرهنگی کمتر از حد میانگین بوده است.
رهبری، بلباسی و قربی (۲۰۱۵)	مطالعات ملی	بررسی هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران	تحلیل محتوا	نتایج نشانگر آن است که بیشترین تأکید سند تحول بنیادین بر هویت اسلامی متمرکز است.
حسینی انجناتی، درویزه خسروی و پورشهریاری (۲۰۱۴)	مطالعات روان‌شناختی	نقش والدین، همسالان، محیط آموزشی و رسانه‌ها در رشد هویت ملی نوجوانان و جوانان	روش توصیفی همبستگی	نتایج بیانگر آن است که محیط آموزشی نقش اساسی در تقویت هویت ملی به‌ویژه علاقم و نمادها را بر عهده دارند.
هاشمی و قربانعلی زاده (۲۰۱۵)	مطالعات ملی	هویت ملی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی	تحلیل محتوا	نتایج پژوهش نشان داد که بعد ارزش‌های ملی دارای بیشترین مقدار توجه و بعد نماد ملی و شخصیت‌های معاصر دارای کمترین مقدار توجه بوده است.

پژوهشگر	منبع	عنوان	روش	یافته / یافته‌ها
فروتن (۲۰۱۴)	مطالعات ملی	بررسی الگوهای بازنمایی هویت ملی در سیستم آموزشی ایران	تحلیل محتوا	نتایج نشان داد که حساسیت زیادی نسبت به حفظ هویت ملی در قالب پرچم کشور در کتب درسی به چشم می‌خورد.
معروفی و پناهی توانا (۲۰۱۳)	مطالعات ملی	کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه و بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی	توصیفی از نوع پیمایشی	نتایج پژوهش نشان داد که تأکید بر مؤلفه‌های هویت ملی در حد کم ارزیابی شده است
لقمان‌نیا و خامسان (۲۰۱۰)	تحقیقات فرهنگی	جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران	تحلیل محتوا	نتایج پژوهش نشان داد که جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش در دوره‌های مختلف تحصیلی مطلوب نیست.
نوشادی و همکاران (۲۰۱۱)	پژوهش‌های برنامه درسی	نقش و کارکرد کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پنجم دبستان و سوم راهنمایی در شکل‌گیری هویت ملی	تحلیل محتوا	نتایج نشان داد که به مقوله‌های دینی و سیاسی در حد نسبتاً مناسبی پرداخته شده است و برخی از ابعاد هویت ملی مانند اسطوره‌های ملی، ارزش‌ها و هنجارهای ملی و نمادهای ملی مورد غفلت واقع شده است.
غفاری مجلی، خزایی و ناظری (۲۰۱۲)	مهندسی فرهنگی	تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی پایه‌های چهارم و پنجم دوره ابتدایی از نظر برخورداری از مؤلفه‌های هویت ملی	تحلیل محتوا	یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در کتب تعلیمات اجتماعی به مؤلفه‌های هویت ملی از جمله زبان، پرچم، میراث فرهنگی و محدوده سرزمینی توجه کافی و متعادل نشده است.
علیزاده اقدم و همکاران (۲۰۱۰)	تحقیقات فرهنگی	نقش آموزش در ارتقای شاخص‌های هویت ملی،	توصیفی از نوع پیمایشی	نتایج نشان داد که آموزش نقش اساسی و تعیین‌کننده در ارتقای شاخص‌های هویت ملی (مشاهیر ایران زمین، عناصر فرهنگ ملی، آثار تاریخی و ملی ایران زمین، موسیقی ایرانی) ایفا می‌کند.
جعفرزاده پور (۲۰۱۰)	مطالعات ملی	کتاب‌های درسی و هویت ملی	فراتحلیل	نتایج نشان داد که در اکثر مطالعات و پژوهش‌های صورت‌گرفته پیشین در کتب درسی به هویت ملی در بعد دینی توجه کافی شده است، اما سایر ابعاد هویت ملی مورد غفلت جدی واقع شده است.
صادق‌زاده و منادی (۲۰۰۸)	نوآوری‌های آموزشی	جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه رشته علوم انسانی	تحلیل محتوا	نتایج بیانگر آن بود که به نمادهای هویت ملی از جمله پرچم، سرود ملی، جشن‌های ملی، هنر ایرانی، نخبگان و مشاهیر به صورت گزرا و ناقص توجه شده است.
صالحی عمران و شکیبیان (۲۰۰۷)	مطالعات ملی	بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی	تحلیل محتوا	نتایج بیانگر آن بود که در کتب درسی دوره ابتدایی به مؤلفه‌های هویت ملی توجه چندانی نشده است.

در تحلیل محتوای اسناد تحولی آموزش و پرورش، داده‌ها که همان مؤلفه‌های ابعاد شش‌گانه هویت ملی هستند، از متن اسناد سه‌گانه تحولی آموزش و پرورش، گردآوری و میزان انعکاس آن‌ها با استفاده از اعداد و ارقام تجزیه و تحلیل شد. ابزار پژوهش در روش تحلیل محتوا، سیاهه واری است (جدول شماره ۱). روایی کلیدواژه‌ها در تحلیل محتوا بسیار مهم است و قابلیت اعتماد کلید واژه‌های انتخاب‌شده همیشه مورد سؤال جدی است؛ چراکه برداشت‌های ذهنی محققان و کدگذاری در هنگام طبقه‌بندی و ارزیابی، بر انتخاب کلیدواژه تأثیر می‌گذارد. به همین جهت، در این پژوهش برای طراحی سیاهه واری، کلیدواژه‌ها که همان ابعاد شش‌گانه هویت ملی هستند، از دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (جهانگیری، ۲۰۱۹) به عاریت گرفته شد.

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل اسناد تحولی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران (جمعاً سه سند) عبارت‌اند از: مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی (شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۰۱۱)، برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (شورای عالی انقلاب فرهنگی و همکاران، ۲۰۱۱). نمونه آماری پژوهش حاضر، برابر با جامعه آماری و به روش کامل شماری (سرشماری) بوده است. روایی سیاهه واری را جمعی از اساتید و صاحب‌نظران تأیید کرده‌اند.

پس از جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم، برای پردازش نتایج از روش آنتروپی شانون^{۱۷} که در تحلیل محتوا مورد استفاده قرار می‌گیرد، استفاده شده است. بر اساس روش آنتروپی شانون که به مدل جبرانی مشهور است محتوای اسناد تحولی آموزش و پرورش از نقطه‌نظر سه پاسخگو (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی (شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۰۱۱)، برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (شورای عالی انقلاب فرهنگی و همکاران، ۲۰۱۱)) و شش بُعد هویت ملی (زبان و ادبیات فارسی، تاریخی، سرزمینی، فرهنگ و میراث فرهنگی، اجتماعی و سیاسی) طبقه‌بندی شده است (تصویر شماره ۱) و بررسی بر اساس مراحل ذیل انجام شده است:

مرحله اول: ماتریس‌های فراوانی‌های جدول باید نرمال شوند که برای این کار از فرمول شماره ۱ استفاده شده است:

$$1. P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n)$$

هنجارشده ماتریس فراوانی (p)، فراوانی مقوله (F)، شماره پاسخگو (i)، شماره مقوله (j)، تعداد پاسخگو (m).

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه کرده و در ستون‌های مربوطه قرار می‌دهیم که برای این کار از فرمول شماره ۲ استفاده شده است:

$$2. E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}] \quad (j=1,2,\dots,n) \quad K = \frac{1}{(\ln m)}$$

هنجارشده ماتریس (p)، لگاریتم نپری (Ln)، شماره پاسخگو (i)، شماره مقوله (j)، تعداد پاسخگو (m).

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($i=1,2,\dots,n$) ضریب اهمیت هریک از مقوله‌ها محاسبه شده و هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است. برای محاسبه ضریب اهمیت از فرمول شماره ۳ استفاده شده است:

$$3. W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

درجه اهمیت (W_j)، بار اطلاعاتی هر مقوله (E_j)، تعداد مقوله (n)، شماره مقوله (j).

۳. یافته‌های پژوهش

ابتدا فراوانی داده‌های ابعاد شش‌گانه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش به تفکیک در جدول شماره ۲ آمده است و سپس بر اساس روش سه‌مرحله‌ای آنتروپی شانون، داده‌ها نرمال و سپس بار اطلاعاتی آن‌ها محاسبه و در انتها ضریب اهمیت ابعاد سنجیده شد.

داده‌های جدول شماره ۲ نشان‌دهنده این نکته است که در بین ابعاد شش‌گانه شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش، به بُعد فرهنگ و میراث فرهنگی با ۱۱۲ مورد بیشترین توجه و به بُعد سرزمینی با ۱۱ مورد کمترین توجه شده است. نکته بارز در بین ابعاد شش‌گانه شاخصه هویت ملی با توجه به داده‌های جدول شماره ۲ این است که در اسناد تحولی به طور متوازن به ابعاد هویت ملی توجه نشده است. پس از نرمال‌سازی داده‌ها همان‌گونه که در جدول شماره ۳ نمایان است، با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون، مقدار بار اطلاعاتی هریک از ابعاد شش‌گانه هویت ملی به دست آمده است که در جدول شماره ۴ نمایان است. تحلیل داده‌های حاصل از جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که بُعد فرهنگ و میراث فرهنگی بیشترین بار اطلاعاتی (۰/۴۹۱) را به خود اختصاص داده است. در مرحله پایانی ضریب اهمیت هریک از ابعاد شش‌گانه هویت ملی با استفاده از مرحله سوم روش آنتروپی شانون به دست آمده است. داده‌های جدول شماره ۵ نشان‌دهنده این نکته است که فرهنگ و میراث فرهنگی در اسناد تحولی آموزش و پرورش بیشترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده است.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش واکاوی شاخص هویت ملی و ابعاد شش‌گانه آن در اسناد تحولی آموزش و پرورش بوده است. هویت ملی یکی از انواع هویت جمعی و اجتماعی است. هویت اجتماعی را شیوه مشترک در نحوه تفکر، احساسات و تمایلات یک گروه که نوعی احساس تعهد و تکلیف نسبت به آن گروه را برمی‌انگیزد، تعریف کرده‌اند (حسینی انجدانی و همکاران، ۲۰۱۴). هویت جمعی همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد به انواع مختلف تقسیم می‌شود؛ هویت ملی فراگیرترین و مشروع‌ترین سطح هویت اجتماعی را تشکیل می‌دهد. هویت ملی از فاکتورهای بسیار مهم و اثرگذار بقای جامعه است که تضعیف آن در جامعه موجب از هم‌گسیختگی خواهد شد. در این میان، نقش آموزش و پرورش و اسناد بالادستی در تقویت و حتی تضعیف هویت ملی بسیار حیاتی است؛ چراکه اسناد تحولی موجود در آموزش و پرورش قلب تپنده نظام تعلیم و تربیت به شمار می‌آید و کلیه اقدامات و اصلاحات آموزش و پرورش بایستی بر اساس همین اسناد صورت گیرد. در تأیید این مهم می‌توان به

جدول ۲. فراوانی ابعاد شش گانه شاخصه هویت ملی در اسناد سه گانه تحولی آموزش و پرورش

سیاسی	اجتماعی	میراث فرهنگی	سرزمینی	تاریخ	زبان و ادبیات فارسی	ابعاد هویت ملی
						متن اسناد تحولی
۱۶	۶۵	۴۸	۵	۸۴	۱۸	پاسخگوی شماره (۱): میانی نظری سند تحول بنیادین (شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۰۱۱)
۳	۸	۳۴	۵	۶	۱۷	پاسخگوی شماره (۲): برنامه درسی ملی (شورای عالی انقلاب فرهنگی و همکاران، ۲۰۱۱)
۶	۱۰	۳۰	۱	۴	۱	پاسخگوی شماره (۳): سند تحول بنیادین (شورای عالی انقلاب فرهنگی و همکاران، ۲۰۱۱)
۲۵	۸۳	۱۱۲	۱۱	۹۴	۳۶	جمع
۳۶۱						جمع کل فراوانی ها

فصلنامه سیاست های راهبردی وکلان

نتایج پژوهش علیزاده اقدم و همکاران (۲۰۱۰) و حسینی انجدانی و همکاران (۲۰۱۴) اشاره کرد که هر کدام در پژوهش‌هایی به نقش کلیدی و محوری آموزش در تقویت هویت ملی صحنه گذاشته‌اند. به عقیده آن‌ها آموزش و پرورش، اطلاعاتی را درباره ارزش‌ها و نمادهای ملی به دانش‌آموزان منتقل می‌کنند که در هیچ منبعی دیگری به این صورت و با این کیفیت امکان‌پذیر نیست.

برای استخراج ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی به دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (جهانگیری، ۲۰۱۹) مراجعه شد و تعداد شش بُعد و ۲۱ مؤلفه استخراج و کنکاش شد. با توجه به اطلاعات به دست آمده از تحلیل محتوای اسناد تحولی آموزش و پرورش بر اساس ابعاد شش گانه هویت ملی، بُعد فرهنگ و میراث فرهنگی با مصادیق و عناوین ذکر شده با ۱۱۲ مورد بیشترین توجه و بُعد سرزمینی با ۱۱ مورد کمترین میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند. در اهمیت و ضرورت مسئله سرزمینی همین بس که هر فرهنگ ملتی معمولاً در قالب یک ظرف جغرافیایی شکل می‌گیرد و حد و حدود این ظرف جغرافیایی برای یک کشور فوق‌العاده مهم است و این درحقیقت حفظ چارچوب جغرافیایی یک ملت است. چنین ظرفی در تمام دوران‌های تاریخی قالبی است که نظام فرهنگی و سیاسی، خودش را در آن می‌تواند شکل بدهد (حضرتی صومعه، ۲۰۱۰: ۵۷). با این تفاسیر توجه به این بُعد، یعنی بُعد سرزمینی از ابعاد شش گانه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش کاملاً حس می‌شود.

جدول ۳. داده‌های بهنجار میزان توجه به ابعاد شش گانه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش

سیاسی	اجتماعی	میراث فرهنگی	سرزمینی	تاریخ	زبان و ادبیات فارسی	ابعاد هویت ملی
						متن اسناد تحولی
۰/۶۴۰	۰/۷۸۳	۰/۴۲۹	۰/۴۵۵	۰/۸۹۴	۰/۵۰۰	پاسخگوی شماره (۱): مبانی نظری سند تحول بنیادین (شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۰۱۱)
۰/۱۲۰	۰/۰۹۶	۰/۳۰۴	۰/۴۵۵	۰/۰۶۴	۰/۴۷۲	پاسخگوی شماره (۲): برنامه درسی ملی (شورای عالی انقلاب فرهنگی و همکاران، ۲۰۱۱)
۰/۲۴۰	۰/۱۲۰	۰/۲۶۸	۰/۰۹۱	۰/۰۴۳	۰/۰۲۸	پاسخگوی شماره (۳): سند تحول بنیادین (شورای عالی انقلاب فرهنگی و همکاران، ۲۰۱۱)

فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان

از نتایج تحقیق حاضر می توان به عدم انعکاس متوازن ابعاد شش گانه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش اشاره کرد. گرچه این میزان انعکاس با توجه به حجم نه چندان زیاد اسناد تحولی به خودی خود ضعف به شمار نمی آید، بلکه این میزان توجه و انعکاس به صورت متوازن بین ابعاد شش گانه تقسیم نشده است. برای مثال به زبان و ادب فارسی (۳۶ مورد)؛ تاریخی (۹۴ مورد)؛ سرزمینی (۱۱ مورد)؛ فرهنگ و میراث فرهنگی (۱۱۲ مورد)؛ اجتماعی (۸۳ مورد) و سیاسی (۲۵ مورد) توجه شده است که به برخی از ابعاد توجه مطلوب و برعکس به برخی دیگر توجه چندان زیادی نشده است.

جدول ۴. بار اطلاعاتی ابعاد شش گانه شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش

ابعاد شش گانه شاخصه هویت ملی						
سیاسی	اجتماعی	میراث فرهنگی	سرزمینی	تاریخ	زبان و ادبیات فارسی	بار اطلاعاتی
۰/۴۰۲	۰/۳۰۶	۰/۴۹۱	۰/۴۲۵	۰/۱۸۷	۰/۳۶۴	بار اطلاعاتی

فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان

جدول ۵. بار اطلاعاتی ابعاد چهارگانه نظم اجتماعی در کتب مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه

ابعاد شش‌گانه شاخصه هویت ملی					
سیاسی	اجتماعی	میراث فرهنگی	سرزمینی	تاریخ	زبان و ادبیات فارسی
۰/۰۹۲	۰/۰۷۰	۰/۱۱۳	۰/۰۹۸	۰/۰۴۳	۰/۰۸۴
ضریب اهمیت					

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

نتایج این بخش از یافته پژوهش با یافته پژوهش‌های ایشانی و حاجی‌حسین (۲۰۱۷)، اسدالهی و همکاران (۲۰۱۶)، ازغندی و محمدی مهر (۲۰۱۶)، رهبری و همکاران (۲۰۱۵)، هاشمی و قربانعلی‌زاده (۲۰۱۵)، نوشادی و همکاران (۲۰۱۱)، غفاری مجلج و همکاران (۲۰۱۲) و جعفرزاده‌پور (۲۰۱۰) همخوانی دارد. در توضیح این مطلب این نکته بسیار حائز اهمیت است که در هیچ کتب و پژوهشی و از سوی هیچ صاحب‌نظر و مؤلفی، مؤلفه‌های هویت ملی نسبت به یکدیگر برتری و فزونی نداشته‌اند. بنابراین توجه توأمان و تقریباً یکسان به ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش از اهمیت بسزایی برخوردار است. با در نظر گرفتن نتایج کلی پژوهش، پیشنهادهایی برای رشد و توسعه ابعاد و مؤلفه‌های هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش قابل مطالعه هستند: همان‌گونه که در یافته‌ها بیان شد به مؤلفه‌های شاخصه هویت ملی به طور یکسان و متوازن در اسناد تحولی آموزش و پرورش که چراغ راه فعالیت‌های نظام تعلیم و تربیت است، توجه نشده است؛ برای مثال به بُعد فرهنگ و میراث فرهنگی بیشترین توجه و به بُعد سرزمینی و زبان و ادب فارسی به نسبت سایر ابعاد کمترین توجه مبذول شده است؛ بنابراین توصیه می‌شود در بازنگری‌های احتمالی آتی به این مهم توجه جدی شود.

از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش حاضر توجه نسبتاً کافی و خوب به تعدادی از مؤلفه‌های شاخصه هویت ملی در اسناد تحولی آموزش و پرورش بوده است؛ بنابراین توصیه می‌شود که این مؤلفه‌ها پررنگ‌تر شود و به آن دسته از مؤلفه‌های شاخصه هویت ملی که میزان انعکاس آن‌ها در اسناد تحولی آموزش و پرورش چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد، توجه جدی شود؛ برای مثال به مؤلفه‌های زبان و ادب فارسی که نقش کلیدی در هویت‌بخشی و انسجام‌بخشی جامعه چندفرهنگی ایران دارد و همچنین بُعد سرزمینی که نقش محوری در حفظ چارچوب جغرافیایی یک ملت دارد، توجه مطلوبی نشده است؛ انتظار این است که در بازنگری‌های آتی این ابعاد مورد توجه جدی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان قرار گیرد.

برای تقویت هویت ملی به نظر می‌رسد باید چندین گام اساسی برداشته شود که نقش محیط‌های آموزشی و به‌ویژه مدرسه و محتوای کتب درسی و اسناد موجود در نظام تعلیم و تربیت با توجه به نقش ارزنده‌ای که در نهادهای سازش‌آرزها برعهده دارند، بسیار پررنگ است. با این توصیف تقویت مفاهیم و مؤلفه‌های هویت ملی در اسناد و مدارک و محتوای درسی لازم و ضروری است.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

همه اصول اخلاقی در این مقاله رعایت شده است. شرکت کنندگان اجازه داشتند هر زمان که مایل بودند از پژوهش خارج شوند. همچنین همه شرکت کنندگان در جریان روند پژوهش بودند. اطلاعات آن ها محرمانه نگه داشته شد.

حامی مالی

پژوهش حاضر حامی مالی نداشته است.

مشارکت نویسندگان

مقاله به صورت مشترک نوشته شده است. بخشی از کار بر عهده نویسنده مسئول و بخشی بر عهده همکار نویسنده مسئول بوده است.

تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع نداشته است.

تشکر و قدردانی

نویسندگان پژوهش حاضر بر خود لازم می دانند از پژوهش سرای دانش آموزی شهرستان دیواندره به دلیل در اختیار گذاشتن اسناد تحولی (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران) تشکر و سپاسگزاری کنند.

References

- Abedi Ja'fari, H., Taslimi, M. S., Faghihi, A., & Sheikhzade, M. (2011). [*Thematic analysis and thematic networks: A simple and efficient method for exploring patterns embedded in qualitative data municipalities (Persian)*]. *Strategic Management Thought*, 5(2), 151-98. http://smt.journals.isu.ac.ir/article_163.html
- Aghamohammadi, J. (2016). [*The amount of reflection of Islamic identity and its components in primary school textbooks from the perspective of elementary teachers in Divandarreh (Persian)*]. *National Studies*, 17(2), 73-88. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=264545>
- Ahmadi, H. (2009). [*Foundations of Iranian national identity: A theoretical framework of citizen-centered national identity (Persian)*]. Tehran: Institute for Social and Cultural Studies. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1617454>
- Alizadeh Aghdam, M. B., Koohi, K., Abbaszadeh, M., Mobarak Bakhshayesh, M. (2012). [*Tendency to national identity and the factors that affecting it (Persian)*]. *Cultural Engineering*, 6(61-62), 59-72. <http://ensani.ir/fa/article/314872>
- Alizadeh Aghdam, M. B., Shiri, M., & Ojaghloo, S. (2010). [*Role of education in promoting national identity indicators (Persian)*]. *Journal of Iran Cultural Research*, 3(1), 181-206. [DOI:10.7508/IJCR.2010.09.006]
- Asadollahi, F., Ghasemizad A. R., & Dehghani, Y. (2016). [*Content analysis of sixth grade social studies textbook based on the elements of the fundamental reform document of education (Persian)*]. *Research in Curriculum Planning*, 13(50), 79-88. http://jsr-e.khuisf.ac.ir/article_534450.html
- Ashna, H., & Roohani, M. R. (2010). [*Iranian's cultural identity: From theoretical perspective to principles (Persian)*]. *Journal of Iran Cultural Research*, 3(4), 157-84. [DOI:10.7508/IJCR.2010.12.007]
- Azghandi, A. R., & Mohammadi Mehr, Gh. R. (2016). [*Representation of national identity in Persian primary school books (Persian)*]. *National Studies*, 17(1), 39-52. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=264506>
- Baratalipour, M. (2014). [*Identity constructions of and cultural policy-making in the Islamic Republic of Iran (Persian)*]. *The Macro and Strategic Policies*, 2(7), 141-58. http://www.jmsp.ir/article_7620.html
- Chalabi, M., Tajik, M. R., Ahmadi, H., Maghsoodi, M., & Gheisari, N. (2000). [*Panel discussion of social consensus (2) (Persian)*]. *National Studies*, (2-3), 42-90. <http://ensani.ir/fa/article/152900/>
- Foroutan, Y. (2014). [*The patterns of representation of national identity in Iran's educational system (Persian)*]. *National Studies*, 15(1), 3-23. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=211437>
- Ghadyani, A. (2012). [*The impression of Iranian culture and civilization around the world (Persian)*]. 4th Ed. Tehran: Farhang-e Maktoob. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/687354>
- Ghaffari Mejlaj, M., Khazai, K., & Nazeri, M. (2012). [*Analysis the contents of sociology course books of fourth and fifth grades of primary school from the national identity ingredients viewpoint (Persian)*]. *Cultural Engineering*, 6(59-60), 71-9. <http://ensani.ir/fa/article/314866>
- Ghaffari Nasab, E., Ghaseminejad, M. A., & Mosavat, S. E. (2016). [*Sociological research of citizenship cultural and national identity (Persian)*]. *National Studies*, 17(2), 129-46. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=264548>
- Ghanbari, Sh., Ghadimi, M., & Ramezani, N. A. (2018). [*National identity in social sciences books: Content analysis of social studies textbooks of high school in terms of applying the concept of identity (Persian)*]. *Social Science Education Growth*, 20(3), 52-7. <https://www.roshdmag.ir/fa/article/20605>

- Ghorbani, Gh. (2004). [National identity in viewpoint of ayatollah Motehahari (Persian)]. *National Studies*, 5(2), 63-86. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=38213>
- Giddens, A. (2008). *Sociology* [H. Chavoshian, Persian Trans]. 2nd Ed. Tehran: Nashreney. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1015240>
- Giddens, A. (2017). *Sociology* [M. Saboori, Persian Trans]. 32nd Ed. Tehran: Nashreney. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/699064>
- Hashemi, S. Z., & Ghorbanalizadeh, M. (2015). [National identity in elementary social studies textbooks (Persian)]. *National Studies*, 15(4), 49-71. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=249978>
- Hazrati Someeh, Z. (2010). [Iranian national identity and youth (Persian)]. *Journal of Behavioral Sciences*, 1(2), 53-65. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=129647>
- Hosseini Anjadani, M., Darvizeh, Z., Khosravi, Z., & Pourshariyari, M. (2014). [The role of parents, peers, educational environment and media in development of national identity in adolescents and youths of Tehran (Persian)]. *Journal of Psychological Studies*, 10(2), 89-118. [DOI:10.22051/PSY.2014.1774]
- Ishani, T., & Haji Hossein, M. (2017). [The role of the Farsi first grade in early periods in national identity (with emphasis on culture and cultural heritage) (Persian)]. *National Studies*, 18(2), 115-31. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=281493>
- Jafarzadeh Pour, F. (2010). [Textbooks and national identity (meta-analysis of textbook studies (Persian)]. *National Studies*, 11(2), 31-54. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=208609>
- Jahangiri, E. (2019). [The national compact indicators of culture act (Persian)]. Retrieved from <https://sccr.ir/pro/2140/%D9%85%D8%B5%D9%88%D8%A8%D9%87-%D8%AA%D8%AF%D9%88%DB%8C%D9%86-%D8%B4%D8%A7%D8%AE%D8%B5%E2%80%8C%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%84%DB%8C-%D9%81%D8%B1%D9%87%D9%86%DA%AF->
- Kalanatari, A., Azizi, J., & Zahed Zahedani, S. (2009). [Religious identity and youth (Persian)]. *Journal of Iran Cultural Research*, 2(2), 125-41. [DOI:10.7508/IJCR.2009.06.006]
- Loghmannia, M., & Khamesan, A. (2010). [National identity in educational system of Iran (Persian)]. *Journal of Iran Cultural Research*, 3(2), 147-71. [DOI:10.7508/IJCR.2010.10.007]
- Maroofi, Y., & Panahi Tavana, S. (2013). [Persian literature books of high school and representation of national identity components (teachers' viewpoint) (Persian)]. *National Studies*, 14(3), 107-22. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=194629>
- Mehri, K. (2017). [The ethnic role in national solidarity (Persian)]. *The Macro and Strategic Policies*, 4(16), 153-74. http://www.jmsp.ir/article_44646.html
- Moradi, A. R. (2015). [Cultural identity of Iranian ethnic and their impact on Iranian national identity and national solidarity (Persian)]. *Cultural Engineering*, 9(84), 128-44. <http://ensani.ir/fa/article/366021>
- Mortezaei Ferizhandi, K., Edrisi, A. (2014). [National identification in the age of mass media (Persian)]. *National Studies*, 15(2), 75-94. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=218006>
- Noshadi, M. R., Shamshiri, B., & Ahmadi, H. (2011). [The role and function of the fifth-grade elementary and third-grade guidance school social studies textbooks in national identity formation (Persian)]. *Journal of Curriculum Research*, 1(1), 139-67. [DOI:10.22099/JCR.2012.246]

- Rahbari, M., Belbasi, M., & Ghorbi, S. M. J. (2015). [National identity in the document of fundamental transformation of the education in I.R.I (Persian)]. *National Studies*, 16(1), 45-66. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=239992>
- Razavi Dinani, E., Sharifi, H., & Alibakhshi, M. (2010). [Investigating factors affecting the youth national identity (Case study: Arak City) (Persian)]. *Cultural Engineering*, 4(39-40), 30-47. <http://ensani.ir/fa/article/238530>
- Research Center for Culture, Arts and Communication. (2003). [Country cultural report 2000 (Persian)]. Qom: Sobhe Sadegh. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/703021>
- Sadeghzadeh, R., & Monadi, M. (2008). [The status of national identity symbols in the secondary stage textbooks (the humanity field): Evidence from Persian literature and history textbooks (Persian)]. *Educational Innovations*, 7(3), 125-36. http://noavaryedu.oerp.ir/article_78886.html
- Salehi Omran, E., & Shakibacian, T. (2007). [A study of national identity - formation in Iranian primary school textbooks (Persian)]. *National Studies*, 8(1), 63-85. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=60953>
- Supreme Council of the Cultural Revolution, Ministry of Education, Supreme Council of Education. (2011). [The document of fundamental change of education (Persian)]. Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution. <https://sccr.ir/Files/6609.pdf>
- Supreme Council of Education, Supreme Council of the Cultural Revolution. (2011). [Theoretical foundations of fundamental change in the system of formal education of the Islamic Republic of Iran (Persian)]. Retrieved from <https://cfu.ac.ir/file/2/attach2012101253145246147.pdf>